

Анђелко Анушић
ВРЕМЕ ЋЕ ПРОЋИ,
АЛИ СРАМОТА НАША НЕЋЕ ПРОЋИ

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензенти
Сања Перић
Вељко Стамболија

Предговор
Растко Лончар

Copyright © Анђелко Анушић, 2026.

Анђелко Анушић

**ВРЕМЕ ЋЕ ПРОЋИ,
АЛИ СРАМОТА НАША
НЕЋЕ ПРОЋИ**

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

ИЗБИЈАЊЕ РЕКЕ ПОМОРНИЦЕ

Народ који *нема* капацитете да програмски асими-лује, затире и разара јесте народ који не може да појми ни колико је асимилације, затирања и разарања спроведено *на његовом дићу* кроз векове, са нарочитим нагласком на претходно столеће. Једини европски народ који је опсаднут и прогањан *и* на почетку *и* на крају двадесетог века, једини који је у два наврата градио државу са оним који га је до јуче зверски уништавао и једини који нема капацитет – од свих народа који су у претходним вековима делили сличну судбину – да спозна распон сопствене трагедије, народ је српски.

За разлику од народа јеврејског, српски није успео да објави свету своје страдање; чак, ни попут народа јерменског, није у ситуацији беспомоћности која значи глас који нико не жели да чује, и глас чијој се истини прети, али која лебди у ваздуху. Ни попут народа руског – који је такође страдао од руке странца и руке сопствене – наш народ није, јер није успео да се подигне испод гусеничког сравњивања са земљом, касетног бомбардовања, тровања уранијумом. Томе супротно – једини је народ страдалан који живи у тровању и понижењу, са ознаком *йочинийџеља ѝеноцида*.

Од сопственог страха да не постанемо „превише Срби“, допуштамо себи склизнуће у негирање на кугли земаљској ни са чим упоредиве трагедије, заборављајући да су у усташким логорима смрти на безброј демонских начина уништавани управо они који су не *превише*, не *йремало*, већ *уойишије* – Срби. Какво је то зло разјарено пред чињеницом постојања српског народа узело да прави *србосјеке* и *србomlaије*, то никада нећемо разумети, јер наша култура, наш идентитет, прошлост наша са таквим помислима и делима ничега заједничког немају. То су помирења са сопством која морају да начине *они* који су клали, палили, прогањали, покрштавали, стрелјали, затирали, који су од сваке јаме градили масовне гробнице, од сваке цркве кланицу; који су пљачкали, силовали и уништавали све пред собом, који су и земљу српску сољу засипали, а данас језик српски и српску културу присвајају нештедимице, и бесрамно.

Нама, са друге стране, следи помирење и упознавање са ужасима који су у великој мери одредили наше судбине; преостаје нам да градимо не само културу сећања и памћења, већ културу оспособљавања за *разумевање размера зла* које је над нама као народом чињено. Да бисмо могли ово да остваримо, морамо најпре идентификовати све оно *наше* што стоји на путу и спречава нас да дођемо до себе самих, а затим, да одредимо главне правце кретања, што подразумева: промене у образовању, грађење меморијалних центара, доношење резолуција, конципирање могућности уметничке обраде и конкретизовање спољнополитичких поступака.

Све ово не треба чинити само зато да би се одала пошта и градила грађанска култура живљења што подразумева националну културу наше егзистенцијалности (јер једна другу не потиру), већ зато што смо видели да се све понавља, а да је зло неугасиво. Наш опстанак у времену зависи од тога да ли ћемо умети да се сачувамо од лажи које се на наш рачун стављају, и да се објавимо свету онакви какви јесмо; не ради оправдања себе или сопствених поступака кроз прошлост, већ ради омогућавања човечанству да разуме да постоји културни концепт који подноси и оно што разум не може да појми (а што се дешавало) и који након тога *йрашиџа* јер не жели освету, већ да *сџвара*, да живи у миру и да воли.

(И) са овим на уму, драгоцен је перспектива, драгоцен су садржаји, усмерења и подаци које доноси књига Анђелка Анушића, а која нас својим насловом опомиње. Она није *жанровска*, већ *судбинска*, књига која има сваки основ да будућим нараштајима буде *сџаросџавна*, и не само показатељ о времену *нашем*, већ и путоказ у времену *сваком*. Она нам скреће пажњу на све што чинимо погрешно, и говори нам одакле да *кремо* да бисмо било шта *зайочели* на плану сопственог опстанка.

Читалац који ступи у ову књигу – из ње ће изаћи са светом обавезом, која је непрестана.

Растко Лончар

(О карактерологији или типологији хрватског усташтва, ревизији српских жртава у логору Јасеновац која се прикривено *ћроводи/ћодводи* захтевом, осим са хрватске стране, данас и са српске адресе /!/, за *ћоименичним ћоћисом ћамошњих мученика*: 'Реци, Србине, ко ти је, именом и презименом, страдао у Јасеновцу' * О ненаписаној *Срјској књизи мрћивих*, и недовршеном попису усташких душегупки за Србе * **Четрдесет два** усташка концентрациона логора и **девет за децу** * О пророчкој, разрешујућој реченици старца из Клепаца, потоњег светог **Вукашина Мандрапе** * О заједничком послу Загреба и Београда, и трнов венац на *кулћуру сећања* * О делу и жртви академика *Србољуба Живановића* * 'Нико нема право да некоме опрашта у име оних чија су ћутања вечна' * * 'Најбоље би било да заборавите да сте „Политици“ икада дали било какав интервју' * * Да се Срби не досете – а Хрватима подупре страна * Зашто још нема достојног споменика Србима пострадалим током XX века * Ком народу, и којој вери, припадају они који су починили злочин геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима * О дечијој сузи логорашице **Смиље Тишме** која *нема своја родилћеља у ћарламенићу Срдије*, или: о неусвајању Резолуције о геноциду над Србима, Јеврејима и Ромима у НДХ * **О неснимању филма о Јасеновачком логору** * Кад српски синеаста

сними документарни филм о Сребреници, и буде овенчан Златном палмом” за режију * Заборављена *мајрица Голубњаче*, или о жалосној судбини премијере *Јаговничка жмижда*, и параболу: ‘**па ми смо сад у лепим односима са Ватиканом**’ * Зашто још нема *контекстуално-историјски њерсијективизованој* филма о **библијском изгону крајишких Срба** * Неподношљива лакоћа подношења *временској њроvincијализма*, и како се борити против њега * Живот није само власништво живих, већ је и у поседу мртвих * Откуда, и зашто, на Дринској ђуприји *Радисав на коцу* * Ново каменовање *Голубњаче*, и *њројатандно-њацифисичка* легитимација оних који се противе уметничком приказивању бруталних сцена у филмовима и књижевности о погрому над Србима * Недовршени, *њоловични њослови* – и њихов отров са одложеним дејством * Ко, и против кога (се) покреће *крстиашки њочак* кад год се оживи споменица о геноциду над Србима током Другог рата * Други светски рат са продужецима * Зашто су, и како, усташке главешине избегле Нирнбершки процес * Како је, и када, настала песма отпора, туге и бола **Ђурђевдан** * Од понижења и обесвећења српских историјских жртава до поништења и обезначавања хришћанског култа жртве и жртвовања у српској традицији и свакодневном животу * О есхатолошкој вези **Косова и Метохије** и **Јасеновца**, заправо, о завету и голготи као крсту васкрсења * Подсећање на мемоарску књигу *Пућевима несћајања*, заточеника усташких логора смрти **Синише Михајловића**, и први модерни роман о балканском Аушвицу *Јегење дојова*, **Горана Чуцковића** * Мала библиотека од 100 књига за стицање лиценце за *народне њослове!*)

(...) У ствари, долази опет дан, када ће се морати признати да је најбоље у нашем народу оно што је ратничко, али иде и дан када ће морати да се гласно узвикне да наша трагедија народна заиста не долази од ратова са непријатељем спољним, него од опева-не, тзв. братске неслоге. Суморно расположење што душу обузима, при завршетку ове године помена оне Србије, што је прошла, пред нашим сузним очима, у јесени и зими године 1912. обузима, пре свега, због те мисли (...)

Снаја Лиљанској звона, 1933)

*

(...) За Европу која је о нама знала само ружно, и негативно, нову реч, први пут после дугог времена, рекла је војничка Србија. На бојним пољима балканских ратова, у легендарном прелазу преко албанских урвина, у васкрсењу на Крфу (...)

(Ойровни љаук, 1935)

*

(...) Трагична је данас црногорска критика по томе, што у њој преотима мах, не народ и онај сој наше крви који је био сан свих наших детињства, него један букет политичке интелигенције и јоргована.”

(Црногорска кријика, 1935)

(...) Potreba једног чисто српског гледишта на ствари, српског егоизма и скретања са осећајног и надземаљског расправљања ствари, на реална гледишта и становишта, у складу са интересима српства. Иначе, трајаће и даље ова досадна комедија и завршиће се још једном као српска трагедија (...)

(*До њој мора доћи*, 1935)

*

(...) Националистичкој акцији, ако до ње и у нас дође, потребни су пре свега нови људи, са њима ће доћи и нове идеје. Проблеми такве акције обухватају, пре свега, питања, крупна, али ни онај ко види „реални” начин политичког и националног рада не треба да се национализма туђи. Без њега, на територији нашег државног живота, у психолошким и етичким подацима о нашим масама изласка ни успеха нема (...)

(*Националистичка аџаџија*, 1934)

*

(...) Патриот, то је илузија бившег времена, добротворна и сентиментална, неодређена форма и не расна. Патриот је улога која се најлакше да глумити и улога која се лако свршава у улози „увређеног патриота” код нас уштве над уштвама. Нама треба једна много чвршћа и сталнија појава националиста (...)

(*Социјална база нашеј национализма*, 1935)

Милош Црњански: *Српско становиште*,
Catena mundi, Београд, 2023)

Хрватске, и такође муслиманске усташе (које се више готово и не спомињу, као да их није ни било!) нису дивљачки клале (само) кад су биле њијане – како се то некима (кобајаги) причиња, или то циљано учитавају, а тих професионалних стручњака за самојорицање има, нажалост, и у српској академској заједници. Ту понајвише, што је већ научно кодификовано. Међу њима су и они који су се о ову страшну тему тек (доцкан) узгредно, а лукрајивно, уметнички или њолиџичко-камџањски окрзнули, не знајући о њој њуноћу истџине.

Не знајући срачунато, или стварно. А што је, онџолошки џледано, након осамдесет година од Другог светског рата (у часу док ово пишемо), једно те исто!

Па се све то, џако уџаковано, потура необавештенима (тој растућој ринфузној маси која се планетарно, и нажалост, и у нашој земљи одавно сисџемски узџаја!). Или пак незаинтересованим за страдање сопственог народа, без саосећања са својим саплеменицима, а који се, те аџомизиране чесџице, такође, комбинованим, трансхуманистичким методама џолиџике џросветџе, образованџа и кулџуре, као и медијске џолиџике – убрзано размножавају. И преплављују наша џоџорелачка села, пренатрпане градове, сметено и затровано, у самозабо-

раву (*само*)*удављено мњење и свесћ*. Што, дакле, пројектовано, што вољно.

Или, пак, како се то привиђа(ло) и *самоучијава(ло)* неким нашим песницима који су се себе и страдања својих сродника сетили тек након што је др Душан Басташић (чији је отац Милан као дете преживео усташке логоре у Градишци, Јастребарском и Горњој Ријечи код Крижеваца, формиране 1942) основао у Бањој Луци 2009. године *Удружење грађана „Јадовно 1941-1945”*.

Но, добро је да су се те поете и сада сетиле (и било кад да се сете, *pro futuro*), јер су се барем покајале. И окајале *трех (само)заборава*. У своје име, и народа коме припадају. Ово напомињем да ми се не би замерило. Криво прочитао, или *уочијао* овај текст у неком другом кључу.

Кад су се то усташе напијале – и клале? Поглавито само онда кад би се физички заморили, исцрпели од свакодневног клања (по 600 српских и јеврејских цивила на дан, или ноћ, како сведоче усташки и немачки извори!), па да би добили нову снагу и елан – дохватили се флаше, и такмичили сами са собом у своме кољачком послу.

Треба прочитати сведочења малобројних преживелих логораша, посебно недавно (по други пут) постхумно објављену мемоаристичку књигу Синише Михајловића *Пушевима несћајања* („Беседа”, Нови Сад, 2020). Ово је њено друго издање, прво је било потпуно незапажено, готово полујавно штампано 1983. у београдској „Просвети”, и књига уопште није доспела до библиотека, питање је да ли је и до читалаца, изузев у Народној

библиотеку Србије и Библиотеку Матице српске! Књига је, дакле, била забрањена! Ова књига доживела је, чини се, судбину књиге **Magnum crimen** Виктора Новака, приликом њеног првог објављивања у Београду. За кратко време нестала је из свих књижара! Књига Синише Михајловића јесте *Magnum crimen* српског аутора.

Потреснију књигу досад нисам прочитао о овом страшном логоришту и губилишту. А прочитао сам их се, јер су ми, као новинару и писцу, по Промисли, долазиле и долазе у руке. Нису ме, слава Господу, мимоишле ни драгоцене песничке књиге, *незаменљива сведочења њо Свећом Духу*, чији су аутори као деца преживели *устишску ћеранију* (**Дара Секулић, Милинко Тороман**) или прошла кроз усташке логоре смрти у Хрвата (**Ђорђе Ђурић, Веселко Весо Радумило, Милушин Вујић**). Не заборавимо да је у Јасеновцу убијен и чувени српски писац и родољуб **Драгиша Васић** (чувени роман **Црвене мајле**) о чему понешто зна тек покоји, напреднији српски студент филологије!

Као што се овај аутор наслушао и преживелих логораша. Који би *достојно* могли бити *Данићеови водичи*.

И овога пута појава Михајловићеве књиге прошла је незапажено од друштвене и критичке јавности.

Није ми познато да је игде била и промовисана!

Смртморни призори из Михајловићеве књиге

Овај мученик, **цивил Синиша Михајловић** (Шид, 1909 – Нови Сад, 1997), *ишоао је све сџанице* усташког затирања српског православног света (као и немачке логоре), од *Зајребачкој сајмишџа*, преко логора у Госпићу, Јастребарском, Старој Градишци, Јасеновцу, до нацистичких логора у средњој Норвешкој: Стенвикхолм, Ерландет, Персаунет код Трондхајма и Мелхуса.

Из те књиге спознаје се нешто битно, непорециво и ужасно, о чему је и досад сведочено и писано: нису хрватске и муслиманске усташе клале (само) искључиво ритуално (како мисле неки „амбициозни”, преучени српски етнологзи, антрополози, социолози, политиколози, или пак новопечени жреци *кулџуре сећања*), следећи строго какав религиозно-церемонијални устрој, некакав тајни обред или паганску мантру.

Хрвајске и муслиманске усташе нису ни љре ни џоком клања следиле, ниџи уџражњавале, било какве риџуалне или друје релиџиозне обрасце. Поџоџово за овим џоџоњим није било џоџреде, јер их је за раџни злочин џеноцида блаџсловио надџскуџ Алоџзије Сџеџинац, као и сарајевски надџскуџ Иван Шарић за џеноцид коџи су џочинили над срџским цивилним сџановнишџвом на џодручју Босне и Херцеџовине.

Доносимо из Михајловићеве књиге неколико *смрџоморних* призора, *миракула џрозоморе* из јасеновачког

логора. А могли смо исте такве слике ужаса преписати из *уморишћа* као што су били логори у Госпићу, Јастребарском, Старој Градишци, у којима је Сениша Михајловић такође пострадао, а о којима пише у поменутој књизи.

„...У први мрак усташе нас засуше сноповима батеријске светлости. Опкољавају нас. У рукама им пушке. Не мичемо се, осећамо снег на лицу и трепавицама. И дах смо притајили, само се тешње приљубљујемо мокрим оделима, тражећи заштиту пред опасношћу, као престрављена деца кад у наручју мајке траже спас. Празне су главе и празна срца. Сувислих мисли нема, само слике понорног ништавила и мрака, а сигурно у сваког бледи трачак наде (да ли је то нада?) да ће управо њега мимоићи. У том кошмару страха и неке глуве празнине, плави ме једно ужасавајуће осећање: још живим, а крај је ту и какав ће бити.

‘Ви сте се, влашки пси, дигли против поглавника и Независне’, – из тамнине допире до наше свести подругљив и претећи глас усташе. – ‘Ноћас ћемо вам судити. Ко год се помакне с места, биће одмах убијен, јер тај хоће да бежи.’

Мрачна је и хладна ноћ. Ништа се не креће, не чује, нигде светла, само усташке сенке са батеријским лампама, а онда се и то изгуби. Као да је све застало у неком ужасном ишчекивању, и време и живот. Удови се укочили од немицања и студени.

Танки снопови батеријских лампи поново се укрстише над нама и усташе се ступштише међу нашу склупчану групу као вуци међу затворено стадо, помислих

крајичком свести, и отпочеше откривати ћебад којима смо покрили главе... Заређаше, погурени, да откривају наше хладне и мокре главе. Ево га и нада мном, откри ме и, тобоже, посматра, оцењује да ли сам ја онај кога тражи. Не кријем очи и као да преко њега гледам, а све је у мени пренапрегнуто, али сам чудно миран, готово без даха, без и најмањег покрета, јер само тај трзај на лицу, рефлексни грч, покрет ногом, може у примитивном усташком мозгу изазвати жељу за убиством. Онако непомичан, осећам дубоку празнину и – ништа: је ли то тај страшни трен свесности сопственог краја.

‘Да ниси ти тај кога тражимо?’ (...)

‘Нисам, ја сам у логору од јула’, одговарам полугласно. (...)

‘Знаш ли ти ко сам ја?’, пита он даље.

‘Знам, усташа’, одговарам.

‘Господин Бог је на небу, а ми смо овде на земљи усташе и могу те, као и све вас, одмах заклати’, па се изненада подиже, одбаци ћебе и оде.” (стр. 126-127-128)

(...) „Не, немојте мене, имам петоро деце и жену...”

Чули смо потмуле ударце кундаком по невидљивом логорашу, крик, кркљање, дубоке уздахе целата... У току ове ужасне вартоломејске ноћи, ређала су се подмукла убиства. Никога међу нама да крикне, да позове логораше на отпор, па ако се гине, нека се јуначки гине. Али, ми смо живи мртвачи, гладни, болесни, понижени, уморни од исцрпљујућег рада, неспособни да се винемо изнад наших патњи, а још у дну свести тиња нада: можда неће мене... Кад тешко и преспоро свану мутно

и хладно јутро, угледасмо двадесетак наших прекланих другова и крвав снег. Очи им отворене и стакласто укочене. Гробари су убрзо дошли и без речи, тромо, готово механички, почистили кржаве трагове, а затим већ укрупљене лешеве, не гледајући никога, натоварили на носила и однели...” (стр. 128-129)

(...) „Дани су хладни, падају и киша и снег. Огрђемо се ћебетом, али оно нам стално пада с рамена док радимо, а рад је тежак. Ваља копати јаме, често у самој води, чврсто укопавати диреке и за њих везивати и испрекрштавати ледене бодљикаве жице. Искрваримо руке при овом послу, хладно је, ћебе нам стално пада у воду, мука жива, али се рад не прекида. Усташе надзиру посао и врло често нас туку без икаква разлога: неким жилама, кожним или жичаним, ојачаним челичним куглицама. Онога јадника кога почну да туку, тај се обично више и не подигне.

Једнога дана радио сам, као и обично, на укопавању дирека са Радом (Михајловићев сапатник из *јрује*, оп. А. А.), киша се цедила из ниских и смркнутих облака, лепше време и не помињем, јер га нема од половине октобра, у близини се шетка усташа са корбачем, ми сагнути радимо, ћебе стално пада, намичемо га, кад наједном приметимо да нас усташа зове: подигнуо кажипрст и звижди као за псе. Питам Раду, а претрнуо сам, питам га шапатам: ‘Зове ли то он нас?’ Раде такође одговара шапатам: ‘Зове’.

‘Па кога, тебе или мене?’

И док смо се ми договарали, усташи прекипи, па довикне: ‘Долази!’

Раде одбаци ашов и отрча. Остао сам сагнут, радећи у устрепталом ишчекивању. Чим Раде ступи преда њ, усташа се раскорачи и поче га ударати. Тукао је гад Раду где стигне, али Раде издржа и не паде. Мислио сам да је већ све готово, али се Раде врати и, знајући да не сме стати са послом ако му је до живота, запне још јаче да копа. Ја бих на његовом месту остао у блату. Тога дана страдао је један Јеврејин од истог усташе...

Пред крај новембра, дотераше у логор једну групу Босанаца, а неки од њих се одлучише на бекство видевши јасеновачке ужасе. Све их похваташе, побише, а једног доведоше пред логораше. Прислонише га уза зид, а Љубо Милош (надзорник усташких логора у НДХ, помоћник и десна рука Вјекослава Лубурића, заповедника усташких система логора Јасеновац, једно време био је и командант логора, оп. А. А.) нареди да један по један из те групе тек доведених прођу крај њега. Како који логораш прође, Љубо је оног несрећника боцкао камом, питајући га да ли овога познаје, па ако би овај дао знак да га познаје, тај би на лицу места био убијен, наводно као „учесник у завери”, а ако га не познаје, прелази на другу страну. Тако је, ето, „осујећена једна завера” и ликвидирано више од тридесет људи.

Одлазећи са мучилишта, Љубо Милош нам је псовао мајку српску, подругљиво питајући: ‘Што се не буните, матер вам српску, па да вас све до једнога смакнем’.

Гробари потом однесоше побијене, а усташе отпочеше да кундаче. Јауци и запомагања проламаше се логорским кругом. Ово дивљање заврши се довођењем